

Ольга Гордійчук,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософсько-історичних студій та масових комунікацій

(Державний університет «Житомирська політехніка»)

Дарина Пархомчук,

здобувач вищої освіти

(Державний університет «Житомирська політехніка»)

МЕНТАЛЬНІСТЬ ТА КОРДОЦЕНТРИЗМ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ

Філософські погляди представників різних народів та історичних епох визначає низка чинників. Насамперед, політично-економічне становище, історичний досвід, культурні традиції, релігійні уявлення та ін. Разом вони формують спосіб мислення й підходи до життя, визначають філософські уявлення та світоглядні концепції, впливають на ментальність.

Ментальність у соціально-філософському дискурсі виступає, з одного боку, інтегральною характеристикою духовної винятковості колективного/ індивідуального суб'єкта, а з другого – пояснює специфічний тип світосприйняття суб'єкта [7, с. 71], вона є феноменом гетерогенної природи, що поєднує у собі усвідомлювані та неусвідомлювані (підсвідомі) складові, базується на низці архетипів [5, с. 15].

Ментальні архетипи пронизують усе духовне життя суспільства та як свідомо, так і на рівні підсвідомості впливають на світобачення й світорозуміння, забезпечують зв'язок між поколіннями, визначають подальші вектори суспільного розвитку, оскільки вони є екзистенціалами буття.

Серед засадничих архетипів української ментальності, що визначають специфіку національного характеру українців, стереотипи поведінки, емоційно-чуттєві реакції тощо, можна виокремити основні – архетип Землі, Свободи [4, с. 27], а також: архетип Матері, долі, серця, бідності, едукативності, обрядовості та ін. [2; 5, с. 18].

Історичний досвід існування України на межі різних цивілізацій знайшов своє відображення у духовному універсумі українського народу: геополітичне становище України на межі Європи (Заходу) та Азії (Сходу) мало суттєвий вплив на цивілізаційну самоідентифікацію українців [6].

Деструктивний вплив росії та її загарбницькі амбіції суттєво активізувалися у 2014 році – інформаційна війна перейшла у гібридну фазу [1, с. 353]. У 2022 р. повномасштабне військове вторгнення спричинило низку трагічних втрат та руйнувань, консолідувало українське суспільство у боротьбі з загарбником, водночас відбулося переосмислення онтологічної складової життєдіяльності українського суспільства, його екзистенційної парадигми [3]. Актуалізувалася необхідність філософського переосмислення фундаментальних цінностей, історичного спадку, досвіду поразок та перемог, національного самовизначення на основі нової реальності та філософського спадку українських мислителів попередніх часів.

Для української культури та філософії притаманний екзистенційний характер роздумів, увага більшості мислителів зосереджена на проблемі людини, моралі, пошуку гармонії та щастя.

Центральною для української філософської традиції є концепція кордоцентризму (грецьк. καρδιά серце) – «філософії серця», яка підкреслює важливість людського серця як осередку моральної свідомості та етичних суджень, розглядає людину не лише як істоту розумну («homo sapiens»), але й як істоту одухотворену, у якій серце є центром душі. Поняття «кордоцентризм» притаманне саме українській філософії і є внеском українських мислителів у світову філософську думку, що базується на національних культурних традиціях, історії українського народу, особливостях формування духовного універсуму.

Коріння української філософської думки ще в дохристиянській епосі, у філософських роздумах про природу Всесвіту, людське та божественне існування. Запровадження християнства трансформувало філософську думку, мислителі приділяли значну увагу питаннями моралі, етики та природи Бога. Для християнської епохи української філософії центральним став розвиток кордоцентризму, що підкреслював важливість людського серця як джерела моральної свідомості та етичної поведінки.

Обґрунтували концепцію «філософії серця» українські мислителі Григорій Сковорода, Памфіл Юркевич, Дмитро Чижевський, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Олександр Кульчицький та ін. У II пол. XX – I половині XXI ст. продовжили кордоцентричні традиції мислителі Київської світоглядно-антропологічної філософської школи – Володимир Шинкарук, Ігор Бичко, Сергій Кримський та ін.

Так Григорій Сковорода вважав чисте серце Духом Святим, духом відання та благочестя, духом премудрості, правди, нетлінної слави і віри, а людське буття специфічним духовно-сердечним, екзистенційним. Ця позиція виразно простежується й у тому, як мислитель визначив філософію: «Філософія, або любов до мудрості спрямовує все коло справ своїх, щоб дати життя нашому духові, благородство серцю, світлість думкам. Коли дух людини веселий, думки спокійні, серце мирне, то все світле, блаженне, веселе. Оце й є філософія» [8, с. 1165–1165].

Для Сковороди людина безсмертна. Він навів аргументи на підтримку того, що надалі втілиться у філософії есенціалізму та екзистенціалізму, – божественна сутність втілена у кожній людині, проте є унікальною для окремої особистості: «Наше тіло є лише примарою «дійсної Людини». Ця людина має багато відбитків у житті, що виходять назовні і так само легко ховаються в оригіналі, «наче гілки в зерні своєму». «Дійсна людина» є присутністю Бога в людському бутті, саме ця присутність являє собою її глибинну сутність. Тому пізнання свого безсмертя є пізнанням самого Бога» [11, с. 86]. Ідея Сковороди про безсмертя найповніше відображається у вченні про Серце – місці зустрічі внутрішнього та зовнішнього, символічного та реального, Мікрокосму та Макрокосму. Сучасний український філософ Назіп Хамітов стверджує, що для Григорія Сковороди серце це вічна цілісність особистості, що розкриває покрови смертності та вводить людину в безодню Божественного буття [11, с. 86–87].

Памфіл Юркевич розвинув ідеї Григорія Сковороди. На його думку, серце містить таємницю людини і є основою волі та прагнень. Розум породжує холодну та неживу моральність, але у поєднанні із серцем він має сенс та може стати проявом любові та сердечності. Внутрішньою причиною людського життя мислитель визначив серце та сердечність, оскільки вони є душевною діяльністю, котра діє за принципами моральності [12]. Памфіл Юркевич наголошував на неповторності та унікальності кожної людини, важливості її сердечності. Мислитель виголошував думки, які через декілька століть втілились у персоналістичній критиці матеріалізму та ідеалізму, вважав, що кожна людина – мікрокосм, що носить у собі тільки їй властиву безодню душевно-сердечних переживань [11, с. 87].

Микола Костомаров опирався на Серце людини при поясненні її сутності. У «Книзі буття українського народу» («Законі Божому») у центрі він зобразив людину, котра вірить. Віра цієї людини зароджується у глибині серця та виступає засобом пізнання не лише

зовнішнього світу, а й внутрішньої сутності. Микола Костомаров був переконаний у тому, що серце людини є вмістилищем людського духу, де панують моральні цінності, які через релігійну віру здатні привести до Бога [9, с. 73].

Сучасне визначення кордоцентризму – розуміння дійсності не стільки мисленням («розумом»), скільки «серцем» – почуттями, внутрішнім світом, емоціями, «душею». Кордоцентризм – вчення про цілісність людини, концептуалізація тенденції української філософської думки, за якою основою існування й розвитку цілісної людини як єдності духу, душі й тіла є духовне народження та вдосконалення. «Кордоцентризм став візитною карткою української філософії, етики, естетики і культури» [10, с. 259].

Отже, українська філософська традиція має виразне екзистенційне спрямування, зосереджена головним чином на проблемі людини та її моральності. Концепція кордоцентризму згідно з якою серце є центром моральної свідомості та прийняття рішень обґрунтована українськими мислителями і є цінним надбанням світової філософської думки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hordiichuk O., Halapsis A., & Kozlovets M. How the information warfare turns into full-scale military aggression: the experience of Ukraine. *Przegląd Strategiczny*, 2023. № 16, p. 345–362. <https://doi.org/10.14746/ps.2023.1.25>
2. Бичко І. Співзвучність української та європейської традиції: «кордоцентричні мотиви». Київські обрії; історико-філософські нариси., К., 1997.
3. Гордійчук О. Онтологічні причини війни Росії в Україні. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2023, № 2 (94), p. 86–99. URL: [https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.2\(94\).2023.86-99](https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.2(94).2023.86-99)
4. Гордійчук О. Архетипи Землі та Свободи як основні детермінанти української ментальності. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018, № 21, С. 21–28. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/21_2018/5.pdf
5. Гордійчук О. Архетипи української ментальності: соціально-філософський аналіз. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2018, № 1(84), С. 15–19. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/27850/>
6. Гордійчук О. Вплив культурно-цивілізаційних векторів «Захід-Схід» на формування та трансформацію української ментальності. *Польща & Україна. Українська полоністика*. 2020, № 18, С. 65–75. URL: <http://polonistyka.zu.edu.ua/article/view/222438>
7. Гордійчук О. *Ментальність у добу глобалізації: монографія*. Житомир, Вид-во «НОВОград», 2021, 372 с.
8. Історія філософії. Словник за заг. ред. В. Ярошовця. К.: Знання України, 2005.
9. Лисоколенко Т., Резніков С. Кордоцентризм українського романтизму: філософія у літературі. *Грані*. 2022, № 25(1), С. 72–76. URL: <https://doi.org/10.15421/172210>
10. Трусей Л. Кордоцентризм як проявлення духовності в українській філософській думці. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць*, 2022, № 1 (103). DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2022-103-1-255-265>
11. Хамітов Н. Філософська антропологія: світовий та вітчизняний контексти. *Вісник НАН України*. 2021, № 5, С. 81–94. URL: <https://doi.org/10.15407/visn2021.05.081>
12. Юркевич П. Серце і його значення в духовному житті людини за вченням слова Божого. *Хроніка*, 2000, № 39–40, С. 563–586.